

https://doi.org/10.31516/2410-5325.067.13

УДК 780.616.432.071.2(477.54-25)

А. Ю. Рум'янцева, кандидат мистецтвознавства, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

allarum13@gmail.com

https://orcid.org//0000-0002-9627-1926

СПЕЦИФИКА ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ В. І. ЛОЗОВОЇ

Виявлена специфіка педагогічної та виконавської діяльності відомої представниці харківської фортепіанної школи В. І. Лозової на основі системного аналізу її творчого шляху. Визначено чинники, які вплинули на формування творчої особистості піаністки. Розкрито основні методи і принципи, які педагог використовувала в роботі над фортепіанним репертуаром. Відзначено, що основу педагогічного й виконавського кредо становили: індуктивний підхід в осягненні фортепіанного твору; ретельна робота над якістю звука і різними видами туше; особлива увага до інтонаційної та образної сфер виконання; постійний пошук нового репертуару; сміливі експерименти в педалізації; використання колористичних ефектів.

Ключові слова: харківська фортепіанна школа, В. І. Лозова, педагогічні та виконавські принципи, спадкоємність у фортепіанному мистецтві.

А. Ю. Румянцева, кандидат искусствоведения, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

СПЕЦИФИКА ТВОРЧЕСКОЙ ИНДИВИДУАЛЬНОСТИ В. И. ЛОЗОВОЙ

Виявлена специфіка педагогічної та виконавської діяльності відомої представниці харківської фортепіанної школи В. І. Лозової на основі системного аналізу її творчого шляху. Визначено фактори, які вплинули на формування творчої особистості піаністки. Розкрито основні методи і принципи, які педагог використовувала в роботі над фортепіанним репертуаром. Відзначено, що основу педагогічного й виконавського кредо становили: індуктивний підхід до освоєння фортепіанного произведення; ретельна робота над якістю звука і різними видами туше; особлива увага до інтонаційної та образної сфер виконання; постійний пошук нового репертуару; сміливі експерименти в області педалізації; використання колористичних ефектів.

Ключевые слова: харьковская фортепианная школа, В. И. Лозова, педагогические и исполнительские принципы, преемственность в фортепианном искусстве.

A. Yu. Rumyantseva, Candidate of Art Criticism, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE SPECIFIC CREATIVE CHARACTER OF V. I. LOZOVA

The aim of the paper is based on the system analysis of the activities of V. I. Lozova in the field of the pianoforte art, to reveal the specific features of her creative identity.

Research methodology. The article uses fundamental, general scientific methods and principles of scientific knowledge, in particular, dialectical, culturological ones, as well as methods of objectivity, analysis and synthesis, deduction and induction, methods of systemic, comparative analysis.

Results. On the basis of the system analysis of the artistic journey of the prominent representative of the Kharkiv pianoforte school V. I. Lozova, the author identifies the specific features of her pedagogical and performing activities. The factors that influenced the formation of the pianist's creative identity are determined. The main methods and principles which had been used by the teacher in the work over the pianoforte repertoire are revealed. It is determined that the basis of her pedagogical and performing credo was: the inductive approach to studying a pianoforte piece; the careful work on sound quality and different types of touch; the special attention to intonation and figurative spheres of performance; the constant search for a new repertoire; the bold experiments in the field of pedalization; the use of the coloristic effects. It is argued that the synthesis of not only professional, but also personal qualities, such as perseverance in achieving the goal, extreme emotional openness, the love of life, optimism, sensuality, the courage in search of extraordinary solutions, has defined the specific features of the creative identity of V. I. Lozova.

Novelty. The materials, highlighted in the article, from the funds of the State archive of the Kharkiv region made it possible to reveal the unknown facts from the biography of V. I. Lozova.

The practical significance. The information contained in the article can be used in lessons of piano, as well as in courses of lectures Theory of Music and Musical Interpretation.

Keywords: *Kharkiv pianoforte school, V. I. Lozova, pedagogical and performing principles, heredity in the pianoforte art.*

Постановка проблеми. Формування творчої індивідуальності у фортепіанному мистецтві відбувається під впливом багатьох факторів, кожен з яких є важливою компонентою в процесі розвитку музиканта. Насамперед це вроджені музичні здібності, без яких творчі здобутки неможливі. Другим важливим чинником є рівень професіоналізму педагога-наставника, зокрема його музична ерудиція, теоретичні знання, виконавські здобутки, естетичні вподобання, етичні й моральні переконання. Не менш важливі найближче оточення, середовище, у якому живе і виховується музикант, соціокультурний контекст, особистісні характеристики музиканта, а саме: наявність вольових якостей, працьовитість, сценічна витримка, наполегливість у досягненні мети, відданість фортепіанному мистецтву. Синтез перелічених чинників визначає специфіку індивідуальності піаніста.

Відома харківська піаністка володіла усім комплексом умов, необхідних для стрімкого розвитку її фортепіанної майстерності і формування неординарної творчої особистості.

Розквіт професійної діяльності В. І. Лозової припадає на другу половину ХХ ст. — на той час, коли вона працювала на фортепіанному

факультеті Харківської державної консерваторії (згодом — Харківський інститут мистецтв, нині — Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фортепіанний доробок В. І. Лозової містить надбання в педагогічній і виконавській діяльності, що надихає музикознавців на дослідження творчого шляху піаністки. Зокрема висвітленню певних аспектів її виконавства присвятила свої статті завідувач кафедри інтерпретології та аналізу музики проф. Л. В. Шаповалова (2000). Різні грані таланту харківської піаністки означила проф. О. В. Кононова (2007). Але серед існуючих публікацій бракує багатоаспектного аналізу фортепіанної творчості В. І. Лозової, що і зумовлює актуальність статті.

Мета статті — на основі системного аналізу діяльності В. І. Лозової у сфері фортепіанного мистецтва виявити специфіку її творчої індивідуальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчий і педагогічний шлях Вікторії Іванівни Лозової (10.06.1933–08.08.2000) пов'язаний з роботою на фортепіанному факультеті Харківської державної консерваторії (нині — Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського) протягом 45 років.

Яскраві музичні здібності піаністки проявилися ще під час навчання в Харківській спеціальній музичній школі-десятирічці, яку вона закінчила з відзнакою (клас проф. А. Лунца) у 1950 р. (ДАХО, ф. р 6362, оп. 1, спр. 78, с. 6).

До моменту випуску В. І. Лозова досягла чималих успіхів у виконавстві, що підтверджується матеріалами з фондів Харківського державного архіву. Програма її сольного концерту (1950) містила: прелюдію та фугу Ре мажор з II т., добре темперованого клавіру Й. С. Баха, сонату № 4 Л. ван Бетховена, етюд № 4 та Скерцо сі мінор Ф. Шопена, прелюдію Соль мажор С. Рахманінова (ДАХО, ф. р 6362, оп. 1, спр 94, с. 13). Наявність найскладніших фортепіанних творів у репертуарі шістнадцятирічної виконавиці свідчить про її високу професійну майстерність.

Під час навчання в Харківській державній консерваторії (1950–1955) В. І. Лозова відрзнялася працьовитістю, старанністю і згодом виправдала найкращі творчі сподівання проф. А. Л. Лунца, який у характеристиці студентки 2 курсу відзначив, що В. Лозова «...дуже здібна людина, має відмінні музичні та технічні дані. Швидко розвивається, добре працює та робить дуже значні успіхи» (ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 433, с. 17).

Значним стимулом для наполегливої праці молодій піаністці стала змагальність з найталановитішими студентами консерваторії

О. Снегірьовим, Р. Папковою, О. Волковим, Г. Гельфгатом, які з часом стали провідними українськими фахівцями у сфері фортепіанного мистецтва. Разом з Р. Папковою, Г. Гельфгатом, сестрами Єшенками В. Лозова рекомендована на відбірковий тур 5-го Міжнародного конкурсу ім. Ф. Шопена (1954), що підтверджує високий рівень її виконавства (ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 562, с. 94).

У студентські роки піаністка виступала в сольних і монотематичних концертах, присвячених творчості видатних композиторів. Зокрема, у концерті пам'яті П. І. Чайковського вона виконала елегійну пісню і ната-вальс (ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 575, с. 1). Особливо яскраво талант В. І. Лозової розкрився на останніх курсах навчання. У січні 1954 р. її концертний репертуар охоплював: 4 етюди та фантазію до мінора Ф. Шопена; фантазію для фортепіано з оркестром на теми Рябініна А. Аренського; 5 прелюдій О. Скрябіна, 2 прелюдії С. Рахманінова, прелюдію До мажор С. Прокоф'єва (ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 562, с. 82). У рекомендації, наданій В. Лозовій 31 березня 1954 р., зазначено, що «Студентка Лозова є однією з найобдарованіших на факультеті. Вдумливість, а також музичне чуття поряд з технічною майстерністю притаманні її грі, вона володіє різноманітним репертуаром, що надає підставу рекомендувати її для участі в концертах молодих виконавців України» (ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 562, с. 84).

За значні успіхи в навчанні кандидатура В. Лозової висунута на отримання стипендії Й. В. Сталіна (1954), що на той час було найвищою оцінкою її таланту (ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 549, с. 275). У характеристиці, наданій 2 липня 1954 р., зазначалося: «Студентка 5 курсу Лозова В. має блискучі музичні дані. Під час навчання в консерваторії пройшла велику кількість творів різних стилів. Усі роки виступала у шефських і відкритих концертах ВУЗу, в концертах лекторію. Дала 3 сольних концерти, за 4 роки одержувала тільки відмінні оцінки. Бере участь у роботі наукового студентського товариства у філософському й фортепіанному гуртку. Її наукова робота «Фортепіанна творчість Л. Ревуцького» одержала високу оцінку та премію на міському огляді наукових робіт студентів...» (ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 562, с. 135). Зазначена рекомендація відіграла вирішальну роль у подальшій долі В. Лозової.

Піаністка завжди вирізнялась оптимістичним характером, наполегливістю в досягненні своєї мети і закінчила у 1955 р. Харківську державну консерваторію з відзнакою. Програма її державного іспиту охоплювала найскладніші твори світової фортепіанної літератури (С. Франк — прелюдія хорал та fuga, Й. Брамс — соната фа діз мінора, Ф. Ліст — етюд «Мазепа», С. Рахманінов — концерт до мінора) і свідчила

про тяжіння до творів романтичного напрямку (ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 626, с. 179).

Після завершення навчання В. Лозова залишилася працювати в Харківській державній консерваторії (далі — ХДК), де за рекомендацією проф. Л. Й. Фаненштиля кандидатуру молодой піаністки висунуто для вступу до аспірантури (ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 648, с. 65).

Протягом усього життя В. І. Лозова суміщала педагогічну, методичну і виконавську діяльність. Вона виступала з сольними концертами в Харкові, Полтаві, Києві, Кіровограді. У репертуарі піаністки були твори М. Глінки, А. Арєнського, Й. Баха, Ф. Шопєна, Ф. Ліста, Ф. Мендельсона та ін. Протягом багатьох років Вікторія Іванівна виступала в складі тріо разом із віолончєлістом І. Гайдою і скрипалем Г. Куперманом. Захоплення грою в колективі почалося ще в музичній школі, де юна виконавиця набула навичок ансамблевої гри в складі тріо разом зі скрипалем В. Сєлицьким і віолончєлістом В. Хальфїним. У їхньому виконанні 5 березня 1950 р. в програмі харківського радіомовлення прозвучав фінал з тріо Л. ван Бєтховєна № 7. (ДАХО, ф. р 6362, оп. 1, спр. 94, с. 7).

На формування творчої індивідуальності Вікторії Іванівни дуже вплинули її наставники. Від проф. Н. Б. Ландєсман, у якої В. Лозова навчалася до 10 класу у музичній школі-десятиріччі, піаністка успадкувала уважне ставлення до рухів усього ігрового апарату, а саме: вільне володіння всім комплексом навичок з усвідомленого звільнення та відпочинку рук під час виконання (ДАХО, ф. р 6362, оп. 1, спр. 77, с. 9).

Досягнення західноєвропейського фортепіанного мистецтва, такі як точність відтворення нотного тексту, виконання штрихів, технічна бездоганність, артикуляційна майстерність, ритмічна точність, темпова єдність тощо, втілені у виконавство В. Лозової, чому посприяв проф. А. Л. Лунца. Основуючись на його педагогічних принципах, Вікторія Іванівна надавала перевагу індуктивному методу осягнення твору, чим можна пояснити її пильну увагу до найдрібніших деталей музичної тканини.

Позитивну роль у становленні виконавської та педагогічної майстерності В. І. Лозової відіграли консультації В. В. Топіліна (вихованець П. К. Луценка і в аспірантурі — Г. Г. Нєйгауза) — надзвичайно талановитого піаніста і педагога, який, працюючи у ХДК (1957–1962), давав також і приватні уроки в осєлі, яка належала батькам Вікторії Іванівни. Успадковані від В. В. Топіліна найтонше фразування мотивів і тематичних утворень, агогічна різноманітність, майстерне використання пєдалі, були для Вікторії Іванівни найважливішими засобами виразності. Саме В. В. Топілін прищєпив харківській піаністці мистецтво звукодобування,

якому вона приділяла особливу увагу і ретельно працювала над засобами звукоутворення. Майстерність В. І. Лозової виконувати пасажі *legato* як швидкі співучі і виразні мелодії (що було найголовнішим поступатом педагогіки Г. Г. Нейгауза) також виховав В. В. Топілін.

На вдосконалення піанізму Вікторії Іванівни суттєво вплинули тісні спілкування з Н. Є. Перельманом (Ленінград) та М. С. Воскресенським (Москва) під час її стажування в Московській та Ленінградській консерваторіях (Кононова, 2007, с. 41). Від неперевершених майстрів фортепіанного мистецтва В. І. Лозова успадкувала вміння «співати на роялі» і передавати найтонші емоційні зміни. Індивідуальність виконавства та педагогіки Вікторії Іванівни визначала саме бездоганна якість звука. Вона була майстром різних видів туше і з допомогою різного забарвлення звука завжди досягала прекрасних результатів у розкритті образного змісту твору.

В. І. Лозова відома харківській публіці як піаністка романтичного напрямку. Саме тому статтю, надруковану 14 вересня 2000 р. у харківській газеті «Время» і присвячену Вікторії Іванівні, проф. Л. М. Шаповалова назвала «Ваш останній романтик».

Найулюбленишим композитором піаністки був Ф. Шопен, твори якого в її виконанні набували особливої чуттєвості, зворушливої емоційності. В інтерпретаціях фортепіанних творів композиторів-романтиків В. І. Лозова майстерно використовувала агогічні зміни, педальні ефекти, а також приділяла значну увагу інтонуванию. Цю сферу фортепіанного виконавства вона трактувала як емоційне музичне висловлювання, а основою інтонувания вважала звукові асоціації та слуховий досвід виконавця. Роботу над різноманітним фортепіанним звуком Вікторія Іванівна неодмінно асоціювала з тембром і динамікою, яку вважала найдієвішим засобом реалізації емоційного змісту твору і трактувала її як емоційний потенціал, а не силу звука. Педагог наполягала на тому, що кожному динамічному відтінку притаманні тонкі, надзвичайно чуйні внутрішні силові та смислові градації.

Фортепіанна творчість В. А. Моцарта також приваблювала харківську піаністку. Характерними особливостями інтерпретацій фортепіанних творів геніального композитора у виконанні В. І. Лозової були граціозність, виспівування мелодійної лінії, точна і чітка артикуляція всіх елементів тексту, ефект «перлиної гри» пасажів, агогічні зміни в закінченнях розділів при незмінному темпі супроводу, якнайтонше фразування мотивів і тематичних утворень, ідеальна точність штрихів. У межах одного штриха і одного способу артикуляції вона могла досягати безлічі градацій та варіантів звучання фортепіано.

Виконавські досягнення в освоєнні творчої спадщини В. А. Моцарта Вікторія Іванівна прищеплювала учням і ретельно відпрацьовувала з

ними ритмічну рівномірність та звукову рівність моцартівських трелей, досягаючи швидкої трельної вібрації за допомогою обертальних рухів. Щоб не порушити чистоту і прозорість звучання фактури, педагог застерігала від зловживання педаллю, надаючи перевагу економній педалізації, що припускає часту, точну і чисту її зміну. Свої зауваження на уроках вона ілюструвала прикладами зі спогадів сучасників композитора про специфіку таких його виконавських принципів, як: простота, витонченість, виразність, проникливе виконання співучих мелодій, завершеність найдрібніших деталей, непримиренність до зовнішньої віртуозності. Вікторія Іванівна, як і її вчитель А. Л. Лунц, ніколи не вважала віртуозність самоціллю, не прагнула нею хизуватися.

На виконавство і педагогіку В. І. Лозової впливали також і її особистісні якості, зокрема у виконавстві піаністки проявлялися нестримний темперамент, надзвичайна емоційність, акторські здібності, вольові якості. Інтерпретації фортепіанних творів у виконанні Вікторії Іванівни вирізнялися особливою експресією, досконалим володінням усією палітрою засобів виразності. Кожний її вихід на сцену був яскравим і залишав емоційний відгук у серцях слухачів.

Така риса характеру В. І. Лозової як перфекціонізм стала детермінантою її прискіпливого ставлення до «дрібниць» у виконавстві. У цьому сенсі Вікторію Іванівну можна назвати диктатором, адже вона ніколи не дозволяла ні собі, ні учням виконавської неохайності і не відпускала учнів з уроку (який завжди тривав довше 45 хвилин), доки не виправлено всі помилки і зауваження. Згодом, за умови надбання певної виконавської майстерності, кожен учень отримував більшу самостійність і творчу свободу.

Згадуючи Вікторію Іванівну, у пам'яті виникає образ життєлюбної, яскравої, енергійної, завжди усміхненої жінки-свята. Своєю енергією піаністка заряджала і своїх учнів, які працюють у музичних закладах не тільки Харкова, а й інших міст далекого і близького зарубіжжя. У Харківському музичному училищі діють Н. Дубиніна, Л. Селезньова; у Харківському державному університеті мистецтв – проф. Л. Кучер, доц. Н. Інюточкина, Т. Калугіна (працювала); у Харківській державній академії культури – доц. В. Щепакін і доц. А. Рум'янцева. Серед учнів В. Лозової харківській публіці відомі заслужена артистка України І. Черничко і дипломант міжнародного та лауреат республіканського конкурсів І. Безкоровайна.

Висновки. Специфіку творчої індивідуальності В. І. Лозової визначав синтез фахових і особистісних якостей. Високий професіоналізм піаністки виявлявся в майстерному володінні всім спектром туше,

особливому виразному інтонуванні, дбайливому ставленні до виконавських «дрібниць», вмінні відтворювати колористичні та педальні ефекти і «співати» за інструментом. Особливу виконавську манеру піаністки детермінували також і індивідуальні риси характеру: наполегливість у досягненні поставленої мети, надзвичайна емоційна відвертість, життєлюбність, оптимізм, чуттєвість, сміливість у пошуках неординарних інтерпретаційних рішень, постійний репертуарний пошук, абсолютна відданість фортепіанному мистецтву.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з вивченням маловідомих аспектів діяльності В. І. Лозової у фортепіанній сфері, оскільки в статті використані не всі архівні документи і висвітлені суб'єктивні враження автора від спілкування з педагогом.

Список посилань

- Кононова, О. (2007). Спадкоємність поколінь: кафедра спеціального фортепіано. *Pro Domo mea: нариси. До 90-річчя з дня заснування Харківського державного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського*. (с. 20–56). Т. Б. Веркіна, Г. А. Абаджан, Г. Я. Ботунова та ін. (Ред.). Харків: ХДУМ. ДАХО (Державний архів Харківської області), ф. р 6362, оп. 1, спр. 78, арк. 6.
 ДАХО, ф. р 6362, оп. 1, спр. 94, арк. 13.
 ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 433, арк. 17.
 ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 562, арк. 94.
 ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 575, арк. 1.
 ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 562, арк. 82.
 ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 562, арк. 84.
 ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 549, арк. 275.
 ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 562, арк. 135.
 ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 626, арк. 179.
 ДАХО, ф. р 5795, оп. 1, спр. 648, арк. 65.
 ДАХО, ф. р 6362, оп. 1, спр. 94, арк. 7.
 ДАХО, ф. р 6362, оп. 1, спр. 77, арк. 9.

References

- Kononova, O. (2007). Succession of generations: department of special piano. *Pro Domo mea: Essays. To the 90 anniversary from the day of foundation of the Kharkiv National I. P. Kotlyarevsky University of Arts*. (pp. 20–56). T. B. Verkina, G. A. Abadzhan, G. E. Botunova and others (Ed.). Kharkiv: KhNUA. [in Ukrainian].
 SAKR (State Archive of Kharkiv Region), f. p 6362, reg. 1, file 78, p. 6. [in Ukrainian].
 SAKR, f. p 6362, reg. 1, file 94, p. 13. [in Ukrainian].
 SAKR, f. p 5795, reg. 1, file 433, p. 17. [in Ukrainian].
 SAKR, f. p 5795, reg. 1, file 562, p. 94. [in Ukrainian].
 SAKR, f. p 5795, reg. 1, file 575, p. 1. [in Ukrainian].
 SAKR, f. p 5795, reg. 1, file 562, p. 82. [in Ukrainian].
 SAKR, f. p 5795, reg. 1, file 562, p. 84. [in Ukrainian].

SAKR, f. p 5795, reg. 1, file 549, p. 275. [in Ukrainian].

SAKR, f. p 5795, reg. 1, file 562, p. 135. [in Ukrainian].

SAKR, f. p 5795, reg. 1, file 26, p. 179. [in Ukrainian].

SAKR, f. p 5795, reg. 1, file 48, p. 65. [in Ukrainian].

SAKR, f. p 6362, reg. 1, file 94, p. 7. [in Ukrainian].

SAKR, f. p 6362, reg. 1, file 77, p. 9. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 15.01.2020 р.